

דף שבועי

בס"ד

פרשת במדבר, תשפ"ג, מספר 1520

המדבר כתהליך וכסמל

יאיר ברקאי

והדבוק ששייגו בכניסתם לארץ, היו צריכים להיות תחילה ימים רבים במדבר, כמו שאמר פה: "וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' א-להיך זה ארבעים שנה במדבר", שהיו בו שני עניינים: א] להכניע כח החומר ע"י יסורי המדבר שעל זה אמר: "למען ענותך", ב] להגביה כוחות הנפש ע"י הניסים המתמידים שהיו במדבר שהלך ה' לפנייהם בעמוד אש וענן וכבוד ה'...

המלב"ם אינו מזכיר את המסע במדבר כעונש שהוטל על העם בעקבות חטא התרים את הארץ (במ' י:לד), אלא מתייחס אליו כתהליך חיוני להכנת הדור הבא לכניסה לארץ. הדור שיצא ממצרים לא היה כשיר מבחינה רוחנית-אמונית להתנחל בארץ המובטחת, כפי שפרשת התרים מעידה עליו, ולכן היה צורך להכשיר את הדור הבא כדבעי, כמתואר במובאה לעיל.

המדבר היה המקום המתאים לתהליך ההכשרה. החיים במדבר מלמדים את האדם להסתפק במועט מבחינה חומרית, להתמודד עם הקשיים הפיסיים המאתגרים את המהלך בו בכל יום מחדש. המדבר הוא ישות מרתיעה: "המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש" (דב' ח:טו). לכן, הוא חינך את דור המדבר לבטוח בה' "המוליכך במדבר", וחיזק בו את האמונה ואת התובנה "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (שם:ג). המסע במדבר היה מלווה בניסים מתחילתו ועד סיומו, ותודעה זו הוטמעה בנפש העם² במהלך שהייתו במדבר ועיצבה את מוכנותו הנדרשת לקראת הכניסה לארץ כנען. כמו כל תהליך הכשרה, אף מסע זה היה מלווה בכשלים וברגעי התרוממות הרוח, אולם בסופו של

א. המדבר כתהליך
ר"י אברבנאל מתאר בהקדמתו לספר במדבר את מבנה הספר. לדבריו, הספר מחולק לשני חלקים שווים כאשר כל חלק מכיל חמש פרשות. החלק הראשון מתאר את השנים הראשונות מיציאת מצרים, והחלק השני, מפרשת חוקת עד סוף הספר, מתאר את שנת הארבעים מיציאת מצרים. כלומר, אין תיעוד בספר לכל שלושים ושמונה השנים הנותרות.

משה מסכם את תקופת המדבר בנאום הפרידה שלו מהעם במשפט אחד (דב' ט:ז):

זָכַר אֶל תְּשֻׁכַּח אֶת אֲשֶׁר הִקְצַפְתָּ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ בְּמִדְבָּר לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בְּאֵתְּכֶם עַד הַמָּקוֹם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם הַיְיִתֶם עִם ה'.

לפי המדרש, כל אותן שנים היו נזופים וערלים, ולכן לא קיימו את מצוות הפסח. אף משה לא זכה לדיבור ה' אליו.¹ אולם, בהמשך נאומו נמצא פרטים נוספים המתייחסים להנהגתו של ה' את העם במדבר (דב' ח:ב-ה):

וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִלַּיְכָה ה' אֱ-לֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לְמַעַן עֲנִתְךָ לְנִסְתֶּךָ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הִתְשַׁמַּר מִצְוֹתַי אִם לֹא. וַיַּעֲבֹד וַיַּעֲבֹד וַיֵּאָכְלֶךָ אֶת הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּ אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדְעֶךָ כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לִבְדוֹ יַחֲיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִי ה' יַחֲיֶה הָאָדָם. שְׁמַלְתְּךָ לֹא בִלְתָּה מַעֲלִיד וְרָגַלְךָ לֹא בְצַקָּה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה. וַיָּדַעְתָּ עִם לְבָבְךָ כִּי כֹאֲשֶׁר יִיָּסַר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֱ-לֹהֶיךָ מִיִּסְרְךָ.

המלב"ם מפרש:

(ב) זכרת את כל הדרך, ...כי להשיג אושר הנפש צריך ייסורים שיכניעו כוחות החומר ותגבר הרוחני על הגשמי, וזה הראה להם ה' במדבר, שלא הכניסו לארץ תיכף, רק הניעם במדבר ארבעים שנה. שכדי שתתקיים בידם התורה שנתנה להם אז וכדי שיהיו מוכנים אל הקדושה

² רש"ר הירש לוי' כג:מג:

"נמצאת אומר: נסיונו במדבר נועד לשחרר אותנו מן ההערכה היתירה של כוחנו; לבל נגיע לידי האלהת כשרון האדם, המוציא לחם מן הארץ... השגחת ה' הפכה את המדבר למקום שהוא ראוי לשיבת אדם; ... שהרי זה כל עצמו של מושג ה"מדבר": אין בו כל הגנה על הקיום, הניתנה בדרך כלל על-ידי הטבע ועל-ידי כשרון האדם; שעה שאדם נכנס למדבר, הרי הוא עוזב את שמירת הטבע וכוח האדם, ואין לו קיום אלא בעזרת ה'".

* ראש מכללת ליפשיץ לשעבר. לכבודו של חתנו, אסף לוי, ביום הולדתו ולרפואת ילדיו-נכדינו היקרים.

¹ עיינו, בירושלמי, תענית, פרק ג, הלכה ד; שיר השירים רבה, פרשה ב, וילנא סימן ב, דונסקי סימן כז; מכילתא דר' ישמעאל, בא, מסכתא דפסחא פרשה א.

הנאותה בין בני הזוג, בין האישה – עם ישראל ובעלה – ה'. התורה היא הכתובה שפרטיה מחייבים את שני בני הזוג וקיומה הוא התשתית למערכת היחסים ביניהם. העם יצא לגלות בגלל בגידתו בה', ולאחר שביין את ה'מסר המדברי' וישבו בתשובה, יזכה לחידוש 'ברית הנישואים' עם ה' אשר תהיה מושתתת על **בסיס אהבה בין בני הזוג**, ואז יקרה המהפך המתואר בהמשך ההפטרה:⁴

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נֶאֱמַר יְהוָה תִּקְרָא אִישׁ וְלֹא תִקְרָא לִי עוֹד בְּעַלְי... וְאִרְשֶׁתִּיךָ לִי לְעוֹלָם וְאִרְשֶׁתִּיךָ לִי בְצַדֵּק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. כִּב וְאִרְשֶׁתִּיךָ לִי בְצִדְקָתְךָ וְיָדַעְתָּ אֶת ה' (הו' ב:יח, כא-כב).

ישנה יכולת מופלאה במדבר לקשר בין בני אנוש ולהטמיע בתוכם ערכים נעלים. השקט הטמיר השורר במרחבים העצומים עוטף את המהלכים בו ביראת כבוד לסביבה, לענווה כנה ולחיבור כן עם הזולת. הדברים באים לידי ביטוי נאצל בשירים הבאים:⁵

להגיד מדבר / ארז ביטון / ליהודה עמיחי	פעם נסעתי / יחסי / עמיחי
יָדָךְ הַשׁוֹתֶקֶת / סֶרְטָטָה לְפָנַי נְאוֹת מְדַבֵּר / יֶלֶק עַל יֶלֶק. כְּמוֹ בְּכָלִים שְׁלוּבִים / יָד נוֹגַעַת בְּיָד עָבְרוּ דְרָךְ עֵינֶיךָ / אֵלַי גְּדַלַת הַדָּבָר וּפְלֵא וּפְלֵא הַסֶּנֶה הַבּוֹעֵר.	פֶּעַם נִסְעֵתִי לְאַרְךָ? אֵם הַמֶּלַח עִם מְשׁוֹרֵר עֲנֹר. רְצִיתִי לְתֵאָר לוֹ אֶת הַמְרָאוֹת וְשִׁתְּקֵתִי. הוּא רָאָה הוּא הִבִּין.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

4 דימוי היחסים בין ה' לישראל למערכת היחסים שבין בני זוג רווח במקרא. די להזכיר את מגילת שיר השירים שכולה מבוססת על רעיון זה לפי המסורת המדרשית והקבלית, וכן את: "זכרתי לך חסד נעורייך אהבת פלולתיך לקתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (יר' ב:ב).

5 מאתר 'אל תוך השיר' info@intothepoem.co.il בנסיעה של יהודה עמיחי עם ארז ביטון לאחר הופעה בערד, בדרך לירושלים, ביקש ארז ביטון מעמיחי לתאר לו את מהות המדבר הנגלה בדרך. בתגובה החזיק עמיחי בידו של ארז ושתק כמה דקות. אז אמר לו ארז: "עכשיו אני מביין".

התהליך הוא העניק לעם את המורשת הרוחנית-אמונית, כפי שמתאר המדרש הבא:

[ה] "מי זאת עולה מן המדבר", עילויה (=עליותה) מן המדבר, סילוקה (ס"א חילוקה = ירדתה-השפלתה) מן המדבר, מיתתה מן המדבר, האיק מה דאת אמר (=כמו שאתה אומר): "במדבר הזה יתמו" (במ' יד:לה). תורה מן המדבר, משכן מן המדבר, סנהדרין מן המדבר (הם "שבעים איש מזקני ישראל", במ' יא:טז), כהונה מן המדבר, לוייה מן המדבר, מלכות מן המדבר, שנאמר: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים" (שמ' יט:ו), וכל מתנות טובות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל מן המדבר.

אמר ר' שמעון בן יוחאי: במדבר טענו ובמדבר פרקו, נבואה מן המדבר ("ומשה היה לכהן את צאן יתרו חתנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר הקא-להים חרבה", שמ' ג:א), הוי – עילויה מן המדבר (שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ג. ההערות ממהדורת ש' דונסקי, מדרש חזית, ירושלים-ת"א 1980, עמ' פה).

נמצאנו למדים, כי מצוות הזכירה של יציאת מצרים כוללת שני שלבים: האחד – "למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים" (דב' טז:ג), והשלב השני – 'הוצאת מצרים', דהיינו הוצאת התרבות האלילית והשקפת העבודות מישראל: "וזכרת את כל הדרך אשר הלכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר" (דב' ח:ב).

אכן, המדרש מציין את "כל מתנות טובות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל מן המדבר", אך הוא אינו מזכיר את משמעותו הסמלית של המדבר לעתיד לבוא, לכך נקדיש את דברינו הבאים.

ב. המדבר כסמל³

כהפטרה לפרשתנו נבחר פרק ב' בהושע (א-כב), משתי סיבות:

1. בגלל הפסוק הראשון בפרק: "והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר", המתאים למפקד המוזכר בפרשה.

2. פסוק טז בפרק מהווה בסיס להבנת מערכת היחסים האינטימית בין ה' לעמו: "לכן הנה אנכי מפתיה וחלקתיה המדבר ודברתי על לבה".

העם בגד בה' כאישה סוררת שבוגדת בבעלה. הפתרון לשיקום מערכת היחסים הוא לבטל את הנישואין הראשונים: "ריבו באמכם ריבו פיהיא לא אשתי ואנכי לא אישה" (הו', ב:ד), ולצאת למדבר (שם, ב:יז): "ונתתי לה את פרימי משם ואת עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה פרימי נעוריה וקיום עלתה מארץ מצרים".

יש בכוחו של המדבר לפייס בין בני הזוג. "כל מי שאינו עושה עצמו הפקר כמדבר אינו יכול לקנות את התורה" (תנחומא במדבר, ו). המדבר מפגין את הצד החיובי שבהפקר כי הוא אינו שייך לאף אחד ומציע את עצמו לכל הרוצה לחיות בו, אך לאדם הבודד אין אפשרות לעשות זאת אלא בהנחייתו הצמודה של ה'. הבנת התלות הזאת היא המפתח למערכת היחסים

3 ראו עוד: "הדור אתם ראו דבר ה' המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך" (יר' ב:לא); "והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים" (יח' כ:לה). שם המדבר מסמל דבר שיללי.